

K ROZSAHU A VÝZNAMU (HRAZENÉHO?) SÍDLIŠTĚ Z MLADŠÍ DOBY BRONZOVÉ V BUŠTĚHRADĚ, OKR. Kladno

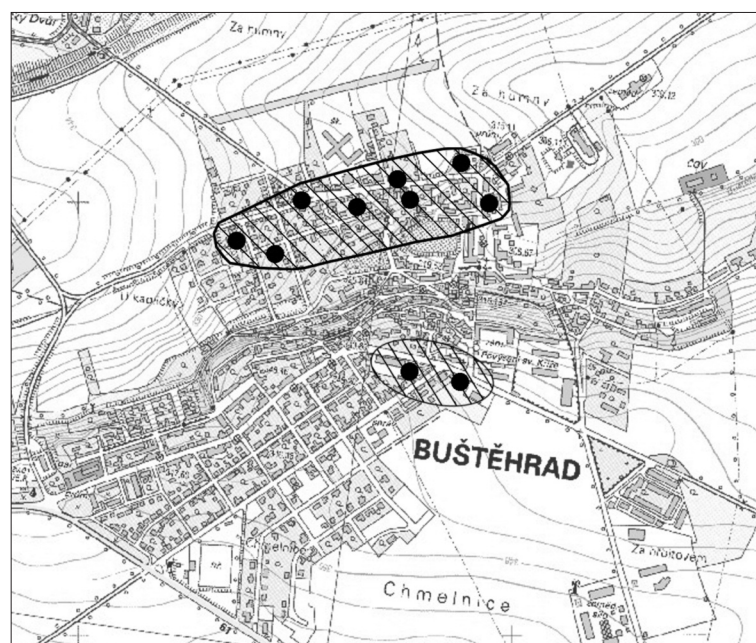
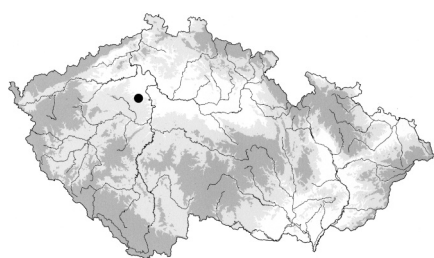
Petr Juřina – Dana Stolzová

ÚVOD

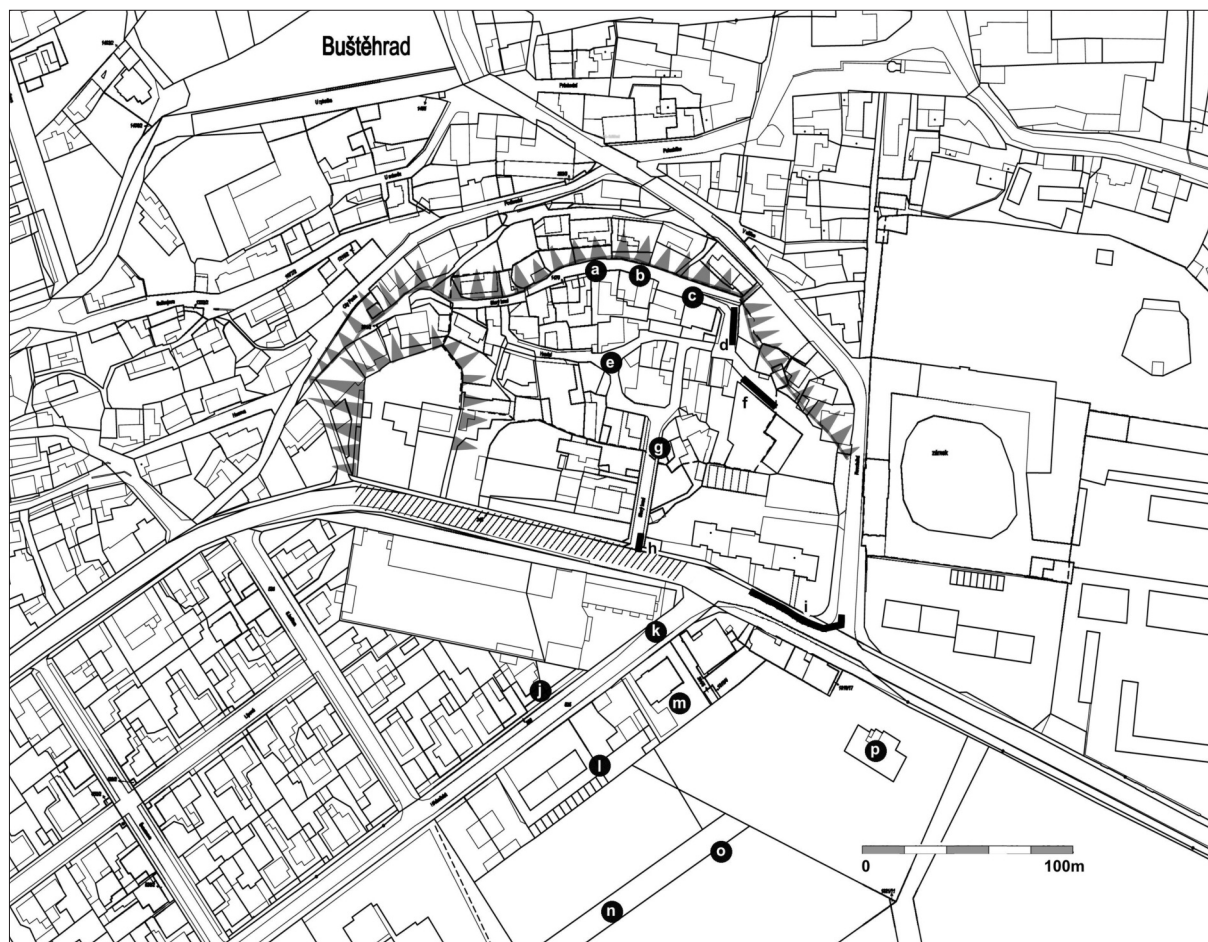
Není jistě náhodou, že nejintenzivnější osídlení dnešního buštěhradského katastru náleží mladší době bronzové. Vždyť hustota osídlení staré sídelní oblasti v Českých zemích dosáhla tehdy nejvyšších hodnot za celé období zemědělského pravěku, a to i s přihlédnutím k délce trvání příslušných chronologických stupňů tohoto historického období. Ekonomický a demografický vývoj spojený s intenzivním odlesněním krajiny a jejím hospodářským využíváním se na zdejší katastru odrazil hned dvěma sídlišti z inkriminovaného období, zachycenými v geograficky i geomorfologicky výrazně odlišných polohách (obr. 1).

PRVOTNÍ LOKALIZACE NALEZIŠTĚ

Na výše uvedenou skutečnost upozornil již krátce před koncem 2. světové války zakladatel „buštěhradské archeologie“ geolog Karel Žebera ve svém stručném přehledu pravěkého a raně středověkého osídlení zdejšího katastru a jeho bezprostředního okolí (Žebera 1944, 16–21). Na základě pečlivého sledování veškerých stavebních i polnohospodářských aktivit v obci se mu podařilo identifikovat vedle rozsáhlé mladobronzové osady v tradiční sídelní poloze většiny pravěkých zemědělských kultur, tj. na mírném severním svahu zdejšího údolí, též další sídliště na jeho protější straně. Lokalita publikovaná Žeberou pod názvem „sídliště na Průhoně“ byla svým objevitelem vymezena v prostoru těsného jižního sousedství areálu zaniklého buštěhradského hradu v okolí Kladenské a Hřebečské ulice (obr. 1). Nejvíce nálezů bylo tehdy zaznamenáno při výkopových pracích u „obecního ovčína“ (parc. č. 344).

Obr. 1. Buštěhrad, okr. Kladno. Rámcová lokalizace dvou sídlišť z mladší doby bronzové na katastru obce na základě prvorepublikových objevů. Body označují místa nálezů. Nahoře: poloha lokality na mapě ČR

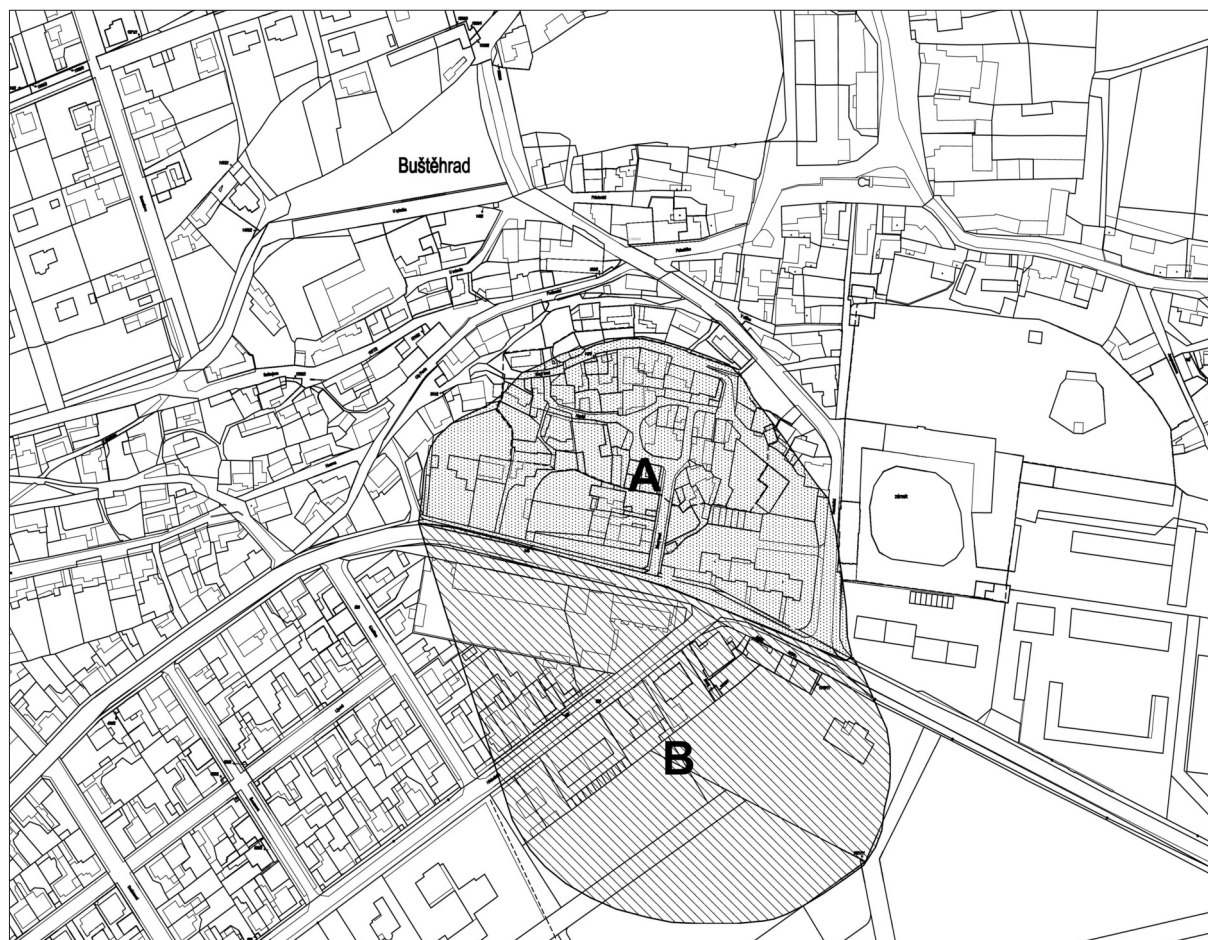

Obr. 2. Buštěhrad, okr. Kladno. Jednotlivá pozitivní archeologická zjištění z mladší doby bronzové v okolí zaniklého hradu zjištěná od 90. let 20. století

Další prvorepublikové nálezy knovízského osídlení jsou doloženy na opačné straně obce, konkrétně ze sídlištních objektů z lokalit u Fridrichovy cihelny (parc. č. 1286, 1288), v okolí místní Sokolovny (zahradka na parc. č. 1616, zahrada na par. č. 1618), proslulého naleziště „U sklepa“ (parc. č. 1640/11, 1646/1, 1647) a statku čp. 95 v severní části náměstí. Další pozůstatky mladobronzového osídlení byly získány v roce 1929 při stavbě pomníku padlým v 1. světové válce. Když se později, v roce 1933, nedaleko pomníku, naproti škole, stavěly čtyři rodinné domy, nenechal si Karel Žebera ujít možnost podívat se do výkopů, kde odhalil další knovízské sídlištní jámy.

Autorům toho příspěvku se již v 80. a 90. letech minulého století naskytlo více příležitostí k ověření informací obsažených v prakticky jediném publikovaném přehledu pravěkého osídlení Buštěhradu a jeho bezprostředního okolí. Tehdejší povrchové prospekce a sledování většiny (i drobných) terénních zásahů v obci vedly nejen k potvrzení významu obou zmíněných lokalit, ale též k upřesnění jejich územního rozsahu. Vedle systematických sběrů na zemědělsky využívaných plochách to bylo zejména několik (bohužel tehdy úředně nehlášených a tudíž památkářsky neošetřených!) stavebních akcí v okolí křižovatky ulic Kladenské a Hřebečské (Juřina – Stejskalová 1997, 24–26; Stejskalová 1998; obr. 2:m). Několik stavbou porušených zahloubených objektů vydalo spolu s okolní kulturní vrstvou velké množství fragmentů keramických nádob¹ hlásících se v naprosté většině ke knovízské kultuře mladší doby bronzové (Ha A2). Výjimku tvořilo několik zlomků keramiky mohylového charakteru, které potvrdily Žeberou zmiňovanou kontinuitu osídlení této polohy již od střední doby bronzové. K nejzajímavějším nálezům však patřila drobná (4 × 5 cm) zoomorfní plastika, zobrazující nespíše ovečku (obr. 4). Bez zajímavosti není ani pří-

¹ Celkem bylo získáno 724 keramických zlomků, přičemž jejich vesměs drobnotvarý charakter ztěžoval rozpoznání původních tvarů nádob. V rámci těch určitelných převažovaly typy zásobnice, vejčitý hrnec a okřín. V několika zlomcích byl přítomen tenkostěnný leštěný koflík v kvalitě tzv. „knovízského porcelánu“ (blíže Stejskalová 1998, obr. 5–8).

Obr. 3. Buštěhrad, okr. Kladno. Pravděpodobné vymezení (opevněného?) sídelního areálu. A – vymezení sídliště na výrazné terénní hraně s vysokou pravděpodobností dobové fortifikace; B – možné předhradí

tomnost fragmentů několika chybně vypálených nádob (nepodařená vsázka pece) v jedné z odpadních jam, indikující existenci hrnčířské výroby na zdejší lokalitě. Na základě uvedených zjištění jsme tehdy upřesnili rozsah mladobronzového sídliště „na Průhoně“ v intencích odpovídajících zhruba ploše označené v interpretačním plánu písmenem B (obr. 3) s tím, že jeho jihovýchodní hranici nám v té době naznačovaly pouze povrchové sběry na zemědělsky využívaných pozemcích. Zároveň tehdy neexistoval ani náznak možného rozšíření lokality na prakticky opačnou světovou stranu – tj. do areálu zaniklého buštěhradského hradu.

NOVÉ ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY A JEJICH PŘÍNOS K POZNÁNÍ LOKALITY

Záchranné archeologické výzkumy uskutečněné na katastru obce v posledních několika letech významně doplnily naše dosavadní představy o rozsahu, intenzitě a možné sídelní i organizační struktuře zdejších osad z mladší doby bronzové. Přinesly řadu zajímavých zjištění, na jejichž základě můžeme na zdejší lokalitu nahlížet poněkud jiným úhlem pohledu, než jaký nám nabízelo její dosavadní studium.

První zajímavý výzkum knovízského sídliště po několikaleté pauze se uskutečnil na parc. č. 1819/152 a 1819/3 (obr. 2:p) v dubnu 2002, kdy byl během skrývky objeven hliník (11 × 8 m) se třemi odpadními jámami, z nichž v jedné byly nalezeny i dvě lidské lebky obložené kameny, část pánevní kosti a kostí dolních končetin (obr. 5). Zkoumaná plocha byla pokračováním výše zmíněného sídliště odkrytého v roce 1995 na parc. č. 1819/2 (Juřina – Stejskalová 1997, 24–26; Stejskalová 1998; obr. 2:m). V roce 2006 pak proběhla v Buštěhradě rozsáhlá stavební činnost, kdy celé město prořaly rýhy pro kanalizaci. Díky ní byly odkryty další archeologické lokality. Našemu aktuálnímu zájmu vyhovovaly zejména nálezy učiněné v křižovatce ulic Kladenské a Revoluční, kde byl zachycen mladobronzový komunikační horizont

Obr. 4. Buštěhrad, okr. Kladno. Unikátní zoomorfní plastika z mladší doby bronzové, získaná výzkumem v roce 1995

(kulturní vrstva) mocný od 10 do 26 cm v délce 33 m (obr. 2:i) a blíže nespecifikované knovízské objekty z Hřebečské ulice (obr. 2:k) a ulice Zahradní (souřadnice JTSK: 758490 1033075). Jak je vidět, veškeré zmíněné nálezy byly učiněny na tradičních místech a pouze potvrdily závěry předchozích výzkumů. Z této koncepce nevybočují ani nejnovější zjištění učiněná v roce 2010.²

Zcela nový obraz zdejší lokality poskytl rozsáhlý výzkum realizovaný v průběhu jara a léta roku 2006 společností Archaia v areálu zaniklého buštěhradského hradu opět v souvislosti s budováním systému městské kanalizace.³ Tato předstihová záchranná akce představuje klasický příklad opakovaně zjišťované skutečnosti, že i na místech zdánlivě zničených minulými stavebními úpravami (rozsáhlé demolicí a druhotné využití stavebního materiálu, následná parazitní domkářská zástavba, nové komunikace, inženýrské sítě, ...) mohou být odhaleny neporušené archeologické terény a situace, poskytující cenné informace o někdejším vzhledu výjimečného stavebního komplexu i o vývoji historického osídlení v celém zkoumaném regionu. Provedený archeologický výzkum přinesl vedle zásadního upřesnění podoby zdejší velkolepé šlechtické rezidence⁴ též pozoruhodné množství dokladů „předhradního“ osídlení celého zkoumaného areálu. Nejstarší sídlištní horizonty, zachycené zejména v linii sond C 02–05 poblíž výrazné terénní hrany (obr. 2:d), tak můžeme jednoznačně přiřadit kultuře knovízské ze závěru mladší doby bronzové. Mimořádná mocnost (až 2 m!) příslušného souvrství v nevelkém odstupu od přirozené terénní hrany by mohla naznačovat existenci umělé vytvořené bariéry v tomto geomorfologicky exponovaném místě. Další intaktně dochované knovízskou kulturní vrstvou se podařilo zachytit na severním okraji hradního areálu (obr. 2:a) přímo na opukovém skalním podkladu. Obdobnou situaci uchránila ve svém interiéru také dosud neznámá dělostřelecká bašta v jižní partii hradní fortifikace (obr. 2:g). Vzhledem k intenzivním stavebním úpravám celého zkoumaného areálu zaniklého hradu je však pochopitelné, že se mladobronzové nálezy dochovaly v naprosté většině v podobě intruze v mladších sídlištních horizontech (obr. 2:b, c, e). Specifickou nálezovou situací pak představuje areál středověkého hřbitova, kde se sídlištní vrstva z mladší doby bronzové stala v důsledku intenzivních pohřebních aktivit 12.–14. století integrální součástí promíšeného hřbitovního horizontu (obr. 2:f).

DALŠÍ INDICIE A POKUS O INTERPRETACI NOVÝCH NÁLEZŮ

Všechny výše uvedené skutečnosti zvyšují význam zdejší lokality přinejmenším v rámci příslušného regionu. V kombinaci s geomorfologickou situací⁵ zdejší strategické polohy mohou dokonce nahrávat

² Poslední akcí proběhnuvší v roce 2010 byl záchranný výzkum provedený společností ČSA v místech budoucí komunikace pro vznikající nové sídliště rodinných domů, kde byly též zachyceny situace z mladší doby bronzové.

³ Minulé záchranné výzkumy (v letech 1998–1999) v hradním areálu byly realizovány prakticky „pouze“ formou odborného dohledu při provádění výkopových prací liniových staveb. Tento způsob provedení umožňoval zejména omezený rozsah a vedení výkopů převážně v trase starších sítí. Výstavba kanalizace však svým rozsahem výrazně přesáhla všechny předcházející akce, a proto musela být ochrana archeologických terénů (v souladu s ustanovením § 22 odst. 2 Zákona 20/87 Sb. ve znění Zákona 242/92 Sb) zajištěna regulérním předstihovým výzkumem.

⁴ Byly objeveny mimo jiné pozůstatky dosud neznámých fortifikačních prvků – dělostřeleckých bašt, věží a bran.

⁵ Na většině zkoumané plochy podložní opukové sedimenty bělohorského souvrství (svrchní křída – stupeň turon) jen velmi mírně klesají směrem k severu a vytvářejí tak vhodnou platformu k vybudování dobového sídliště. V kontrastu s tím v těs-

hypotéze o existenci opevněného sídliště (hradiště?) v centru dnešního Buštěhradu na konci doby bronzové. Mohlo by se zdát, že s touto hypotézou vstupujeme při současném stavu poznání na příliš tenký led ne zcela podložených úvah. Ve prospěch relevantnosti směru našich úvah však mohou svědčit některé další indicie pocházející z oblasti mimo vlastní archeologickou pramennou základnu. Kladenský farář Josef Mottl zaznamenal v rámci svého (jinak nepříliš vydařeného) pokusu o popis zaniklého hradu na základě písemných pramenů jedno zajímavé svědectví buštěhradských starousedlíků: „Pamětníci dosud žijící (1876) tvrdí, že za jich mladosti i mezi zahradami a protějším ovčínem, tedy nyní na obecné cestě (dnešní Kladenská ulice), býval hluboký příkop, do něhož prý sice skákali, ale vyléztí nedovedli. Tepru později v tomto století byl rumem atd. zavezen“ (Mottl 1879, 213). Tato

Obr. 5. Buštěhrad, okr. Kladno. Dvě lebky obložené kameny a další fragmenty lidských ostatků v odpadní jámě odkryté výzkumem v roce 2002

zmínka tak poukazuje na možnou existenci kompletního opevnění strategické polohy jejím výrazným oddělením od rovinného terénu v jižním sousedství. Vztahuje se samozřejmě ke středověkému hradu ale vzhledem ke zkušenostem s jinými lokalitami mohla být při budování nového fortifikovaného objektu vzata v úvahu již dříve vytvořená terénní dispozice. Ostatně jednu z historických paralel máme z okraje buštěhradské terénní hrany v přímém optickém kontaktu (cca 7 km vzdušnou čarou). Jedná se o akropoli budečského hradiště (s rozlohou cca 3,3 ha), poprvé opevněnou právě již v námi sledovaném období. Pokud tedy vezmeme v úvahu existenci zmíněného vnějšího příkopu v pamětníky uváděné poloze a možnost jeho prvotního původu již v době bronzové, měli bychom před sebou opevněnou plochu o rozloze cca 2,5 ha (obr. 3:A). Rozloha celého knovízského sídliště pak na základě současného stavu poznání činí bezmála 7 ha (obr. 3:A+B). I bez dosud pouze teoreticky uvažovaného opevnění svědčí o jeho dobovém významu sama dominantní pozice v okolní krajině. Nabízí se nám tak jeho „řídící funkce“ vůči druhému (rovinnému) knovízskému sídlišti na katastru, ležícímu v tradiční „obytné zóně“ prakticky všech kultur zdejšího zemědělského pravěku. Tuto odvážnou hypotézu však může potvrdit nebo vyloučit vedle dalších terénních akcí v obou sídelních areálech především přesnější chronologická korelace těchto mladobronzových sídlišť.

ZÁVĚREM

Záchranné archeologické výzkumy uskutečněné na katastru Buštěhradu v posledních několika letech významně doplnily naše dosavadní představy o rozsahu, intenzitě a možné struktuře několika z minulosti již známých sídlišť z mnoha období zemědělského pravěku. K nejzávažnějším novinkám bezesporu patří též podstatné upřesnění informací o rozloze a charakteru již z minulosti známého sídliště „na Průhoně“. Zejména záchranný archeologický výzkum, realizovaný v roce 2006 společností Archaia v areálu zaniklého hradu (v rámci budování městské kanalizace), přinesl vedle upřesnění podoby zdejší velkolepé šlechtické rezidence též pozoruhodné množství dokladů „předhradního“ osídlení celého zkoumaného areálu. Nejstarší sídlištní horizonty, zachycené především na okraji výrazné terénní hrany nad údolím Buštěhradského potoka, můžeme při tom jednoznačně přiřadit právě kultuře knovízské ze závěru mladší doby bronzové (Ha A2). Mimořádná mocnost příslušného kulturního souvrství v nevelkém odstupu od přirozené terénní hrany navíc naznačuje možnost existence uměle vytvořené bariéry v tomto exponovaném místě. Tato skutečnost v kombinaci s nedávným objevem intenzivního knovízského osídlení (výzkumy ÚAPPŠČ v letech 2002–2007) v těsném jihovýchodním sousedství hradního areálu může

něm severním sousedství zkoumané lokality padá strmý svah do údolí Buštěhradského potoka, přičemž zde k povrchu vystupují starší podložní horniny svrchního proterozoika (kralupsko-zbraslavská skupina), reprezentované zejména fylytickými prachovci, břidlicemi a drobnými s vložkami buližníků. Hradní ostroh tak výrazně dominuje nad údolními sídlištními partii dnešní obce (blíže Žebera 1947; Zavřel 2009).

nahrávat hypotéze o existenci významného opevněného sídliště (možná i hradiště) v centru dnešního Buštěhradu na konci doby bronzové. Rozsah i charakter zdejší předpokládané fortifikace mohou však prakticky ověřit teprve další výzkumy, které by mohly být na dotčené lokalitě realizovány zejména v souvislosti s další plánovanou zástavbou této části obce. Do budoucna je proto třeba veškeré terénní zásahy (včetně těch drobných) v této partii buštěhradského katastru sledovat s mimořádnou pečlivostí.

PRAMENY A LITERATURA

- Juřina, P. – Stejskalová, D. 1997: Ozvěny dánověku. In: Kopecká, S. (ed.), 500 let města Buštěhradu. Praha, 12–27.
- Juřina, P. – Nedbal, J. O. 2009: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu před výstavbou kanalizace v areálu zaniklého hradu v Buštěhradě. Nepublikovaný rkp. čj. 10863/09 ArÚ AV ČR, Praha.
- Mottl, J. 1879: Buštěhrad co zaniklý hrad, Památky archeologické 11, 205–230.
- Stejskalová, D. 1998: Knovízské sídliště v Buštěhradě, okr. Kladno, Archeologie ve středních Čechách 2, 91–101.
- Zavřel, J. 2009: Město Buštěhrad – geologické poměry v místech archeologických sond. In: Juřina, P. – Nedbal, J. O., Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu před výstavbou kanalizace v areálu zaniklého hradu v Buštěhradě. Nepublikovaný rkp. čj. 10863/09 ArÚ AV ČR, Praha.
- Žebera, K. 1944: Osídlení buštěhradského katastru od pravěku k dnešku, Sborník České společnosti zeměpisné 49, 16–21.
- Žebera, K. 1947: Technicko-geologické poměry buštěhradského katastru na Kladensku ve středních Čechách. Praha.

ON THE EXTENT AND IMPORTANCE OF THE (ENCLOSED?) SETTLEMENT FROM THE LATE BRONZE AGE AT BUŠTĚHRAD, Kladno DISTRICT

The recent rescue archaeological excavations carried out in the cadastral area of the village of Buštěhrad have significantly enlarged our knowledge of the extent, intensity and possible structure of local prehistoric settlements, some of which had been known previously. Especially the rescue excavation carried out on the grounds of the abandoned castle in 2006 produced very surprising result – not only new information about the appearance of this magnificent feudal residence, but also an interesting discovery – a rich collection of artifacts documenting the earlier settlement of the whole investigated area. The earliest settlement horizons, which were identified especially along the boundary of a distinct terrain edge above the valley of the Buštěhrad brook, can be without doubt assigned to the Knovíz culture (Ha A2). The extraordinary thickness (more than 2 m!) of the relevant cultural strata in a close distance from the terrain edge indicates the possibility of existence of an artificially created barrier in this exposed place. This fact, along with the recent discovery of intensive Knovíz settlement in the area to the southeast of the castle, can support the hypothesis about the existence of an important fortified settlement (possibly a hillfort) in the centre of the modern town of Buštěhrad at the end of the Bronze Age.

Fig. 1. General localization of the two settlements from the Late Bronze Age in the cadastral area of Buštěhrad

Fig. 2. Individual positive archaeological results from the Late Bronze Age in the vicinity of the abandoned castle

Fig. 3. Approximate delimitation of the (fortified ?) settlement area. A – delimitation of the settlement lying on a distinct terrain edge, which was very probably fortified; B – possible bailey

Fig. 4. Unique zoomorphic sculpture from the Late Bronze Age recovered during the 1985 excavation

Fig. 5. Two skulls lined with stones and other fragments of human remains in a waste pit, as unearthed by the 2002 excavation

PETR JUŘINA
ARCHAIA, O. S., TRUHLÁŘSKÁ 20/1119, 110 00 PRAHA 1

DANA STOLZOVÁ
ÚSTAV ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKOVÉ PÉČE STŘEDNÍCH ČECH, NAD OLŠINAMI 3/448, 100 00 PRAHA 10